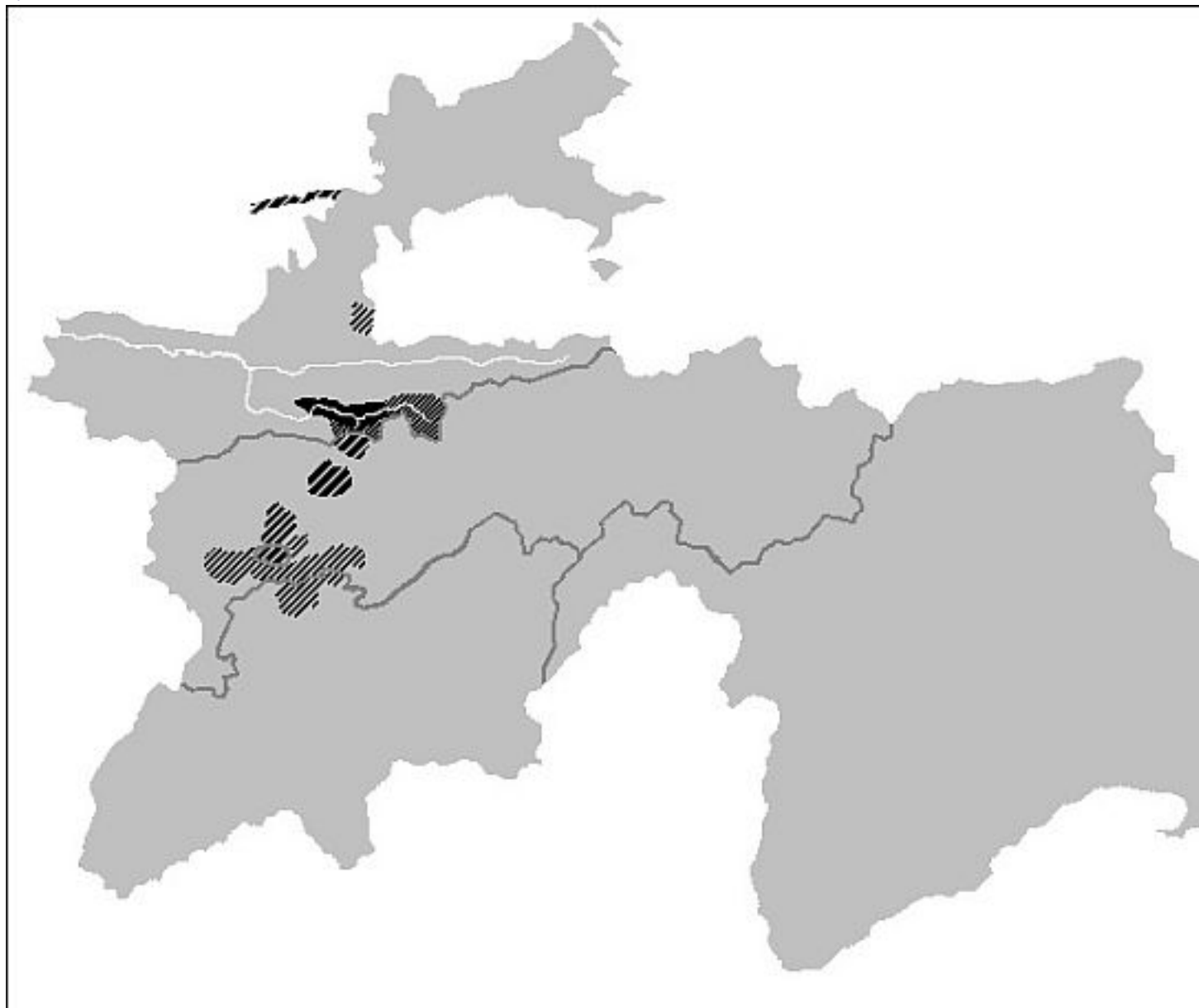

Oceněný jaghnóbsko-český slovník zachycuje vymírající jazyk

Oceněný jaghnóbsko-český slovník zachycuje vymírající jazyk

V soutěži o cenu [Slovník roku 2014](#), pořádané Jednotou tlumočnicků a překladatelů, nedávno sklídl úspěch jaghnóbsko-český slovník [Mgr. Lubomíra Nováka, Ph.D.](#), z Ústavu srovnávací jazykovědy Filozofické fakulty UK. Publikace získala 3. místo, cenu poroty za překladový slovník a čestné uznání. „Zpočátku jsem měl k dispozici pouze ruské a tádžické slovníčky připojené k textům či gramatickým příručkám,“ přibližuje autor překážky, s nimiž se při tvorbě slovníku musel vypořádat.

Mezi které jazyky se jagnóbština řadí, kdo ji užívá a kde se s ní můžeme setkat?

Jagnóbština je východoíránský jazyk příbuzný paštunštině, jednomu ze dvou oficiálních jazyků Afghánistánu. Nejblíže vztah má však k sogdštině, jazyku starověké Sogdiany, která v minulosti sloužila jako lingua franca v oblasti Hedvábné stezky.

Historicky se jedná o jazyk údolí řeky Jagnób v severozápadním Tádžikistánu. Nicméně během staletí mluvčí tohoto jazyka osídlili okolní oblasti, do nichž tento jazyk rozšířili. Nejvýznamnější komunity vytvořili na západě Tádžikistánu, kam byli v 70. letech minulého století násilně vystěhováni. Celkový počet nynějších mluvčích se nedá s jistotou stanovit, odhaduje se mezi 8 a 13 tisíci.

Má tedy jagnóbština naději přežít, nebo směřuje k

postupnému zániku?

Obávám se, že do sta let již nebude existovat, a to jsem obecně považován za optimistu. K trvalejší existenci v současnosti nemá předpoklady. Především nedisponuje vlastní psanou podobou, má-li již někdo potřebu psát jagnóbšsky, užívá zpravidla tádžický pravopis.

Zachování jazyka také komplikuje skutečnost, že v údolí řeky Jagnób neexistují školy a mimo tuto oblast se jagnóbština nevyučuje. Rodiče tak své potomky učí jagnóbšské řeči pouze jako druhému jazyku, aby se lépe dorozuměli v rámci vlastní komunity. Klíčová je znalost tádžičtiny a ruštiny, které jsou užívány při styku s úřady a cizinci. Svou funkci již jagnóbština může plnit pouze v údolí řeky Jagnób, kde dokáže přesněji popsat realie zdejšího mikroregionu a rysy zemědělských prací, které po staletí živí místní obyvatele. Nicméně i zde je tlak úředního jazyka velmi silný a vede k vytváření lokálního tádžického dialektu, který je po lexikální a gramatické stránce jen částečně ovlivněn jagnóbštinou.

Spisovná jagnóbština tedy neexistuje?

Ne. Obávám se, že jagnóbština dříve vymizí, než tohoto stadia dosáhne. Teoreticky by kodifikaci jazyka mohlo napomoci přeložení koránu do jagnóbštiny. Překlad knihy podobného významu již v minulosti v jiných kulturách sehrál podstatnou roli v úsilí o sjednocení jazyka. Nicméně samotní Jagnóbci nemají o takovýto počín zájem. Další nutnou podmínkou pro kodifikaci jagnóbštiny je stanovení písma, které by se stalo podkladem spisovné normy jazyka. Pro tento účel se v současnosti nabízí cyrilice, arabské písmo a latinka. Já osobně jsem při tvorbě slovníku jagnóbštiny zvolil poslední ze jmenovaných možností.

Jak samotný slovník vznikl?

Obtížně. Zásadní problém tkvěl v tom, že jsem měl zpočátku k dispozici pouze ruské a tádžické slovníčky připojené k textům či gramatickým příručkám. První psané latinkou, druhé cyrilicí. Ani jedno z těchto písem však nemá vhodnou diakritiku pro zápis jagnóbštiny, proto jsem musel sjednotit různé formy přepisu do nějaké standardizované podoby. Ze samotných textů jsem v některých případech nebyl schopen s určitostí zjistit, které hlásky použité znaky odpovídá. Z etymologického principu jsem sice výslovnost mohl odvodit, nicméně přetrvával problém s výpůjčkami slov z jiných jazyků, u nichž kolísá výslovnost i mezi samotnými Jagnóbci.

Nevycházel jsem však pouze z textových pramenů, o řadu dalších výrazů jsem jagnóbško-český slovník rozšířil během pobytu v Tádžikistánu, kde jsem mohl díky kontaktům s Jagnóbci porovnat zvukovou stránku jazyka s jeho písemným záznamem a seznámit se s novotvory, které doposud vydaná literatura neuvádí.

Ani při konečném přepisu výrazů do české latinky jsem se však nevyhnul nedostatku vhodných diakritických znamének, proto jsem si pro lepší přehled pomohl některými řeckými a arabskými písmeny.

jaghnóbsko-český slovník

LUBOMÍR NOVÁK

Komu je slovník určen?

V první řadě iránistům. Ač to zní kuriózně, protože zatím vyšel jen česky. Zaujmout může rovněž jazykovědce, jelikož dokumentuje současný stav řeči a její kontakt s tádžičtinou. Ukazuje, do jaké míry se dva vzdálené iránské jazyky vzájemně ovlivňují, jak jeden ustupuje druhému. V širší rovině může slovník sloužit také etnografům a historikům.

Přineslo vaše studium jaghnóbstiny nějaké nové poznatky pro výzkum jejího vzniku a vývoje?

Po sedmi letech systematického studia se mi v disertační práci podařilo vyvrátit tradované tvrzení, že jaghnóbstina je neliterární dialekt sogdštiny. Naopak byl přijat můj závěr, že se oba jazyky musely oddělit někdy v době kolem přelomu letopočtu, neku-li dřív. Jejich vztah tedy není tak blízký, jak jsme si původně mysleli.

Pracujete v současnosti na dalším projektu v oblasti východoiránské jazykovědy?

Krom pokračující práce na etymologickém slovníku jaghnóbstiny se nyní snažím lépe popsat gramatická pravidla tohoto jazyka. V budoucnu bych se rád věnoval vztahu dalších dvou snad blízkce příbuzných východoiránských jazyků, baktričtiny a mundžánštiny. Což je jeden mrtvý a druhý téměř mrtvý jazyk. Mimoto mám rozepsanou knihu o iránských jazycích, která by měla sloužit širší veřejnosti a poskytnout všem zájemcům o iránské jazyky a indoevropskou jazykovědu základní popis jednotlivých jazyků, jejich gramatiky a vývojových linií. Dokončena by měla být v průběhu letošního roku.

Mgr. Lubomír Novák, Ph.D., vystudoval archeologii na Filozofické fakultě Západočeské univerzity v Plzni a v loňském roce úspěšně završil doktorské studium v Ústavu srovnávací jazykovědy Filozofické fakulty UK. Nejdříve pracoval v příbramském hornickém muzeu, poté působil jako asistent v Ústavu srovnávací jazykovědy FF UK a v současnosti je zaměstnán v oddělení pravěku a antického starověku Národního muzea.